

1918 ÉS A HAZAI FELSŐOKTATÁS

A 2018. november 26-án Budapesten tartott,
„Egy különleges év: 1918 és a magyar felsőoktatás tervei
és történései az összeomlás előtt és után”
című konferencia előadásai

VAJDA TAMÁS

AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYETEM UTOLSÓ TANÉVE (1918/19)

„A történelem ítélőszéke talán elégtételt fog egykor szolgáltatni azokért az erkölcsi világrendbe ütköző igazságtalanságokért, melyek alatt süjtöttan a porban beverünk. Adja a Gondviselés, hogy legyen még magyar Erdély bércsei közt, ki ezt az elégtételt meg fogja érni.”

(Kolosváry Bálint)¹

Az 1872-ben a magyar országgyűlés által alapított és a magyar költségvetésből finanszírozott kolozsvári tudományegyetem az I. világháború lezárultakor kezdődő 1918/19-es tanévet rendkívüli körülmények között kezdte meg: számos tanársegéd és a klinikai segédszemélyzet több fiatal tagja még katonai szolgálatot teljesített a magyar hadseregben, az egyetem számos épületét tábori kórház céljára használta a magyar hadsereg, a hallgatói létszám ugyanakkor a frontról visszatérő és leszerelő fiatalok révén a békelelétszámnak megfelelő mennyiségben (2226 fő) iratkozott be az egyetemre. A hallgatók többsége ellátási és szállási nehézségekkel küzdött. 1918. november közepétől az erdélyi és romániai románok egyre hevesebben követelték az ezeréves Magyarország szerves részét alkotó Erdély Romániához csatolását. Az Erdélybe betörő román hadsereg 1918 karácsonyán foglalta el Kolozsvár városát. Januárban öt professzort átmenetileg bebörtönzött a román hadsereg. A háborúban a magyar hadseregben szolgálatot teljesített, valamint a nem kolozsvári születésű hallgatókat kiutasították a városból. Az ünnepekre hazautazott hallgatóknak akadályozták a városba való visszautazásukat. A budapesti kormány nem utalt fizetést a kolozsvári tanároknak és támogatást (ösztöndíjat, segélyt) a hallgatóknak. A szüleiktől csomagot és pénzt váró diákok küldeményeit a román hadsereg a pályaudvaron égette el. 1919. május 10-én a román prefektus a professzoroktól a román király iránti hűségük 48 órán belüli nyilvános letételét követelte. Két nappal később, május 12-én 12 órakor a román hadsereg erőszakkal elfoglalta az egyetem épületeit. A magyar professzorokat megfosztották állásuktól (többségüket az ingó és ingatlan vagyonuktól is) és rövid időn belül erőszakkal kitoloncolták a Románia által megszállt területekről. Ezzel a megszálló románok erőszakkal és jogtalanul véget vetettek a 47 éve működő magyar egyetemennek, s elvették annak minden ingó és ingatlan vagyonát.

Kulcsszavak: felsőoktatás, Kolozsvár, forradalmi diákmozgalom, megszállás, román hadsereg, professzorok jogtalan bebörtönzése, jogtalan elfoglalás

THE LAST SCHOOL YEAR OF THE HUNGARIAN UNIVERSITY OF TRANSYLVANIA (1918/19). At the beginning of the 1918–1919 academic year, the use of university buildings for military hospitals, the military service of many young instructors, and the large number of students returning from war caused serious difficulties. On October 1, 2226 enrolled students entered the school year. At the end of October, as a result of the revolutionary news in Budapest, new youth associations were organized by the students, and they became involved in the task of the town guard. As a result of the truce negotiations, the revolutionary government

¹ Idézi MÁRKI Sándor, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem története: 1872–1922* (Szeged, 1922), 147.

of Budapest resigned completely from the Transylvanian territories and left the University of Cluj (Kolozsvár). On December 24, the Romanian army invaded Cluj. After that, the occupying Romanian army introduced strict press and post censorship, regularly harassed house searches, punishment, internships, and imposed a severe military attack on the Hungarians. It was difficult for students to travel and stay in touch with their parents. Mail and bank transfers have been canceled. The professors and the students were trying to get rid of it. Only the large-scale donations of the population of Cluj-Napoca saved students from starvation and frost. From January 1919, the Romanian authorities demanded loyalty from the officials. All university professors refused to accept loyalty, since Transylvania was still an occupied area, and the peace-closing war only fixed the attachment of Transylvania to Romania on 4 June 1920. The Romanian army occupied the university buildings, and the professors were deported to Hungary. Professors and students who had been forcibly removed were continuing their work in Budapest first and then in Szeged in 1921. Therefore, the University of Szeged and the Babes-Bolyai University in Cluj-Napoca are the heirs of the same University of Cluj.

Keywords: higher education, Kolozsvár, revolutionary student movements, occupation, romanian army, unlawful imprisonment, unlawful occupation

Bevezetés, forráslehetőségek

Az 1872-ben alapított négykarú Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem (1881-től Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem) meghatározó szerepet töltött be az erdélyi és az Erdéllyel szomszédos régiók kulturális és tudományos fejlődésében, a magyarság kulturális, gazdasági és közéleti fejlődésében, önszerveződésében. A kolozsvári egyetem 1872–1919 közötti története saját korában és napjainkban is kiemelt témája a különféle tudományos és közművelődési rendezvényeknek. Ugyanakkor a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1919. május 12. utáni elűzése során nem volt lehetőség a történeti dokumentumok Magyarországra hozatalára, azokat – az egyetem épületeivel, tudományos gyűjteményeivel (könyvtár, levéltár, ásvány- és közettár, térképtár, fotótár, botanikus gyűjtemény, állattani gyűjtemény) együtt – a kiépülő román impérium magának követelte. Így az iratanyag Kolozsváron 1947-ig az egyetemi irattárban, 1947–1949 között (egészen az egyesület feloszlásáig) az Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltárában maradt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltárából 1949-ben a Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Levéltára tulajdonába kerültek át a 315. számú fondba. Kivéve az Orvostudományi Kar iratait, amelyek 1945-ben a magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészképzéssel együtt Marosvásárhelyre, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetbe, majd onnan 1971-ben a Román Állami Levéltár Maros Megyei Levéltárának tulajdonába kerültek.²

² A kolozsvári egyetem történeti dokumentumainak levéltárak közötti megoszlását és az egykori iratanyag digitalizálását ismerteti: VAJDA Tamás, „A kolozsvári egyetem 1872–1919 közötti története levéltári és könyvtári dokumentumainak feltárása és digitalizálása”, *Gerundium* 8, 2. sz. (2017): 36–51. Interneten: http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/5a31319c9f531/szerzo/Vajda_Tamas_A_kolozsvari_egyetem.pdf, hozzáférés: 2019. 01. 22.

Kolozsváron a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára 315. számú fondjában csak 1872–1916 közötti dokumentumok vannak, míg Marosvásárhelyen a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Levéltárának 576. számú fondjában 1872–1945 közötti dokumentumok találhatók. Így az 1918/19. tanév egyetemi hivatali iratanyaga a Rektori Hivatal, a Bölcsész- és Történettudományi Kar, valamint a Jog- és Államtudományi Kar esetében nem kutatható. A Matematikai és Természettudományi Kar iratanyaga a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában, az Orvostudományi Kar iratanyaga pedig a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Levéltárának 576. számú fondjában kutatható.

Ilyen forráskörülmények között – a hivatali iratanyag jórészt kutathatatlan mivolta miatt – nagyobb hangsúly esik az egyetem nyomtatásban megjelent kiadványaira,³ a korabeli kolozsvári (*Ellenzék, Keleti Ujság, Kolozsvári Hírlap, Ujság* című napilapok), budapesti (*8 Órai Ujság, Az Est, Az Ujság, Budapesti Hírlap, Friss Ujság, Magyarország, Népszava, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Világ*) vagy vidéki (*Egri Ujság, Délmagyarország*) sajtótermékekre, valamint a történések egykori szemtanúinak emlékirataira, naplóira. Ezek közül különös jelentősége van Márki Sándor professzor naplóinak, amelyeknek fénymásolata a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárában kutatható,⁴ valamint Szádeczky Lajosnak a száműzött kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenes elhelyezéséről szóló törvény nemzetgyűlési vitájában elmondott beszéde.⁵ Érdekes adalékokat őrzött meg Gyalui Farkas egyetemi könyvtári igazgatóhelyettes emlékirata, amely az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárának F21 számú fondjában található,⁶ de Sas Péter szerkesztésében és szöveggondozásában nyomtatásban is megjelent.⁷ Szintén felhasználható Cholnoky Jenő földrajzprofesszor 1945-ben írt és Érden, a Magyar Földrajzi Múzeumban található Önéletrajzának 1918–1919-re vonatkozó részlete csakúgy,⁸ mint Passuth László egykori joghallgató *Kutatóárok* című önéletrajzi regényének 1918–1919-es epizódjai.⁹

³ Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem tanrendje az MCMXVIII–XIX. tanév I. felére. Kolozsvár, 1918; *Kolozsvári Magyar Tudományegyetem almanachja az MCMXVIII–XIX. tanévre* (Kolozsvár, 1919).

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára XV. 33. fond 251. tétel *Márki Sándor naplói*. 1873 és 1903 közötti szakaszai már nyomtatásban is elérhetők: *Márki Sándor naplói I–II*, szerkesztette és sajtó alá rendezte ERDÉSZ Ádám (Gyula, 2015–2018).

⁵ *Az 1920. évi február hó 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés naplója*, Budapest, 1921. XI. kötet 21; interneten: [⁶ *Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára \(Erdélyi Református Levéltári Kiadványok 1.\)*, összeállította DÁNÉ Veronka és SIPOS Gábor \(Kolozsvár, 2002\), 87; interneten: <http://www.reformatus.ro/20140530leveltar-ismerteto-leltara.html>, hozzáférés: 2019. 01. 22.](https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_11/?pg=29&layout=s&query=ki%C3%A9hez%20t%20n%20, hozzáférés: 2018. 01. 22.</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁷ GYALUI Farkas, *Emlékirataim 1914–1921*, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta SAS Péter (Kolozsvár, 2013).

⁸ CHOLNOKY Jenő, „Önéletrajz”, *Vár ucca tizenhét* 6, 2. sz. (1998): 270–272.

⁹ PASSUTH László, *Kutatóárok* (Budapest, 1966).

A témáról korabeli¹⁰ és a közelmúltban megjelent¹¹ egyetemtörténeti összefoglaló és számos egyedi¹² publikáció is beszámol. Ezek a feldolgozások magyar szemszögből, az elérhető források feldolgozásával ismertetik az egyetemmel kapcsolatos történeteket. Élesen szemben állnak ezzel a román szempontot közlő, mindenféle történeti dokumentumot mellőző, pusztán a román hatalmi igényeket kiszolgáló, illetve azokat utólagosan legalizálni igyekvő kiadványok.¹³

A történeti dokumentumokat mellőző román álláspontot tükrözte I. Ferdinánd román király 1920. február 1-ji kolozsvári ünnepi beszéde is:

„Itt ebben a városban a tegnapi uralom alatt a magyar szellem erdélyi középpontja lett a volt magyar egyetem, amelyet jórésztben román pénzen s a türelemnek azzal a legédesebb fogadalmával alapítottak, hogy a tanfolyamot a jogegyenlőség szerint rendezik be. Az egyetem azonban minden más nemzeti érzülettel szemben egyes egyedül a magyar gondolat tűzhelye lett. Az elmúlt uralom sehol sem mért kegyetlenebb ökölcsapásokat a román szellemre, mint egyetemén a magyar mért Kolozsvárt. Az Úristen azonban nem engedte meg, hogy ez a durva eszköz célját érje. A titokzatos hatalmak akaratából, mely késhetett, de meg nem hiúsulhatott, a román egyetem Kolozsvárt most, mint eszméink fényes jele, az oktatás és a hazaszeretet tiszta temploma nyílik meg.”¹⁴

Az 1919–1944 között keletkezett, erősen elfogult és tudománytalan román íráások napjainkban is akadályozzák a múlt feltárását, a román és magyar közönség szembenézését a kolozsvári egyetem románok általi elrablásának tényével. Onisifor Ghibu

¹⁰ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 108–122; BUDAY Árpád, „Dacia superior egyeteme”, in *Jancsó Benedek emlékkönyv* (Budapest, 1931), 258–276; *Erdély magyar egyeteme: az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*, szerk. BISZTRAY Gyula, SZABÓ T. Attila és TAMÁS Lajos (Kolozsvár, 1941), 168, 305–310, 431–444.

¹¹ GAAL György, *Egyetem a Farkas utcában: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai* (Kolozsvár, 2012).

¹² VINCZE Gábor, „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felszámolása 1919-ben”, *Pro Minoritate* 14 (2004) 2: 130–155; BALÁZS Sándor, *Onisifor Ghibu – álarc nélkül* (Kolozsvár, 2005), 100–111; VINCZE Gábor, *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921)* (Szeged, 2006), 11–30.

¹³ Onisifor GHIBU, *Universitatea din Cluj și institutele ei de educație memoriu înaintat M. S. Regelui Ferdinand I.* (Cluj, 1922); Vasile PÂRVAN, *Universitatea națională a Daciei superioare și Datoria vieții noastre* (Cluj, 1928); Onisifor GHIBU, *Universitatea Daciei superioare* (București, 1929); Ion SERACIN, *In ce măsură se poate realiza Universitatea Daciei Superioare conform ideilor Lui Vasile Parvan și ce poate face studențimea în acest scop* (Cluj, 1930); Onisifor GHIBU, *Universitatea Daciei Superioare și problema Statului romano-catolic ardelean* (Cluj, 1931); Onisifor GHIBU, *La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare* (Cluj, 1939) (2. kiadása: Cluj, 2001); Marcela SĂLĂGEAN, „Universitatea din Cluj Între 1919 și 1944”, in *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Coordinator Ovidiu GHITTA (Cluj-Napoca, 2012), 127–138.

¹⁴ *Serbările pentru înăgurarea Universității din Cluj* (București, 1920), 15; Fordítása: MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 125.

1939-ben, az egyetem elvételének 20. évfordulójára írt kötetét 2001-ben Gheorghe Funar kolozsvári polgármester közvetlen támogatásával és a városi önkormányzat 10 millió lejes anyagi hozzájárulásával újra kiadták. Az újra kiadott kötet előszavában a Ghibuval közeli rokonságban álló, híres kolozsvári tudós, Crișan Mircioiu a kolozsvári egyetem 1919-es elvételével kapcsolatban egyetértően idézi Ghibut: „*Jogosan vették el az Egyetemet azoktól, akik egyszerűen bitorlással birtokolták.*”¹⁵

A tanévkezdés nehézségei

A háborús tanévekben komoly nehézségeket okozott a tanársegédek és a klinikai segédszemélyzet besorozása, valamint több tanszék betöltésének késlekedése. Már az 1917/18. tanévben megindult bizonyos mozgalom, hogy a kolozsvári egyetem tanerőit felmentsék a katonai szolgálat alól. Az akció mindössze azt eredményezte, hogy három tanársegédet augusztus 30-ig ideiglenesen szabadságoltak. Amikor Tóth Lajos miniszteri tanácsos Kolozsváron járt, az Egyetemi Tanács újra előadta a hadba vonult tanársegédek ügyét. Tóth Lajos ígéretet tett, hogy a három tanársegéd ismételt felmentését kéri a minisztériumtól, a másik hat tanársegéd ügyében pedig személyesen jár közben.¹⁶ Az Orvostudományi Karon volt a legtöbb betöltetlen tanszék. Lőte József dékán október közepi nyilatkozata szerint a gyógyszertani, a törvényszéki orvostani, a sebészeti, a szülészeti-nőgyógyászati, valamint a bujakórtani tanszékek betöltése váratott magára.¹⁷ A tanszékek betöltésében december közepéig nem történt előrelépés.¹⁸

A tanársegédek hiányánál és néhány tanszék betöltésének késleltetésénél is nagyobb problémát okozott az egyetemi internátusok, klinikák és intézetek katonai igénybevétele. Schneller István rektor szomorú jelentést küldött a minisztériumba az egyetem helyzetéről:

„Az új tanév megnyitása alkalmával a legnagyobb zavarokat kelti, hogy nincs hová elszállásolni az egyetemi hallgatókat. A lakásnehézségek már a múlt tanévben is sok kellemetlenséget okoztak,¹⁹ de idén a helyzet teljesen tarthatatlan.”²⁰

„Körülbelül 700 hallgatóról van szó, akiket el kell szállásolni, mert egyrészt nincs bútorozott szoba, másrészt az árak 150–200 korona körül mozognak. Budapest az óriási lakásínség ellenére is gondoskodott diákinternátusról, pedig ott más intézmények is vannak, melyek fenntartása a főváros részéről eminens érdek.

¹⁵ GHIBU, *La a douăzeci...* (2001), 9–10; Magyarul: BALÁZS, *Onisifor Ghibu...*, 101.

¹⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. aug. 28., 3.

¹⁷ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 12., 2.

¹⁸ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 14., 2.

¹⁹ Az egyetem katonai kórház céljára lefoglalt épületeiről: TÓTH Szilárd, „Kolozsvár és az egyetem az első világháború éveiben”, *Per Aspera Ad Astra* 5, 2. sz. (2018): 169.

²⁰ *Magyarország*, 1918. szept. 10., 5.

Kolozsvárnak csak egyeteme van, ez kéne, hogy büszkesége legyen, de azzal a kutya sem törődik.”²¹ „Az egyetemnek minden körülmények között szüksége van a Menza épületére, amely a háború eleje óta katonai kórház. Minthogy a közelmúltban örvendetes intézkedések történtek, hogy a kolozsvári egyetemi klinikák legalább részben felszabaduljanak a katonai betegek ápolásától, ugyanígy a katonaságnak ki kellene üríteni a Menzát is, hogy az egyetem érdekei tovább csordát ne szenvedjenek. Nemrégiben az egyetem tanácsa átirattal fordult a nagyszabeni hadtestparancsnoksághoz, hogy adja vissza a Menzát, amely internátusi célokat szolgál. Ugyanebben a kérdéskörben a közeli napokban személyesen is elutazik Nagyszebenbe, hogy a Menza visszaszerzéséről tárgyaljon. »Ha a Menzát nem lehet visszaszerezni, én mint az egyetem rektora azt a javaslatot fogom tenni, hogy zárja be a kultuszminisztérium az egyetemet vagy helyezze el más városba.«”²²

Az épületet a háború kitörésétől kezdve kórházi célokra foglalta le a hadvezetőség, az összeomlás után pedig egy tisztí zászlóalj lakott benne.²³ A menza egy részét sok kérvényezés,²⁴ a főispán és a polgármester személyes közbenjárása²⁵ után – hónapokkal a tanév megkezdését követően – sikerült az egyetemnek visszaszereznie.²⁶ Tóth Lajos miniszteri tanácsos szeptember közepi nyilatkozata szerint „[h]ivatalosan az elintézésről tudomásom nincs. Magánértesüléseim szerint az elintézés folyamatban van.”²⁷

Szeptember 1-jén jelent meg az egyetem tanrendje. A meghirdetett kurzusok címe számos esetben érzékletesen mutatta meg a háború hatását a tanárok érdeklődésére. Így Rigler Gusztávnak az *Élelmiszerek vizsgálata*, Hermann Antalnak *A világháború és a nemzetiségek*, Cholnoky Jenőnek *Magyarország földrajza a népesség szempontjából*, Szabó Lászlónak *A magyar tengeri politika* című kurzusa különösen aktuálisnak és a nagyközönséget közel érintőnek számított.²⁸ Szeptember 16. és október 1. között iratkozhattak be a hallgatók a kolozsvári egyetem őszi félévére.²⁹ A szűk terminust azonban alaposan meghosszabbították. Október 12-ig 1567 fő iratkozott be. Közülük 870 katonára, 176 pedig nőre. A női hallgatók száma a háború elején 62 volt, így számuk csaknem háromszorosára emelkedett.³⁰ Az előadások október 1-jén kezdődtek meg,³¹ s végül is 2226, tehát a békelelétszámnak megfelelő mennyiségű hallgató iratkozott be az őszi fél-

²¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. szept. 6., 2.

²² *Magyarország*, 1918. szept. 10., 5.

²³ APÁTHY István, „Erdély az összeomlás után”, *Új Magyar Szemle*, 3. sz. (1920): 166.

²⁴ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. szept. 8., 2–3.

²⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. szept. 12., 2.

²⁶ PASSUTH, *Kutatóárók*, 226–227.

²⁷ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. szept. 15., 2.

²⁸ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. szept. 1., 2.

²⁹ *Magyarország*, 1918. szept. 4., 9; 8 *Órai Ujság*, 1918. szept. 11., 4.

³⁰ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 13., 6.

³¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3430. (1918. okt. 1.).

évre.³² A tanítás megkezdésével egyidejűleg megindult a négy esztendeje katonai kórház céljára lefoglalt Pasteur-intézet átadása is az egyetemnek.

„Az a terv, hogy a Pasteur-intézetbe diáklakásokat helyezzenek el. [...] Az egyetemi tanács tervezete szerint a Pasteur több osztályát teljesen a lakás nélküli főiskolai hallgatók rendelkezésére bocsájtják. Több száz ágyat állítanak be, és ha a karok ülése tervét meg nem változtatja, a diákság – mint békében a Menza helyiségeiben – 40–50 koronáért lakáshoz jut.”³³

Az egyetem épületeinek katonai kórházakként való felhasználása és az intézmény súlyos alulfinanszírozása azonban továbbra is erősen korlátozta az oktató- és kutatómunka végzését. Márki Sándor október 23-án azzal magyarázta a kolozsvári egyetem alulfinanszírozását, hogy arra „*a minisztérium semmit sem akar költeni, míg Erdély hovatarozása el nem dől*”. Hozzátette: „*Ebben a tekintetben mindenféle találgatás járja*.”³⁴ Minden nehézség és politikai bizonytalanság dacára a hallgatóság igyekezett a szokásos, színes életét élni. Október 6-án délután fél 4-kor például dr. Kiss Mór egyetemi tanár kezdőrúgását követően a budapesti és kolozsvári egyetem labdarúgói mérték össze erejüket. Mindkét egyetem a lehető legerősebb csapatát állította sorompóba. Különösen a fővárosiak készültek nagyon, hogy a legutóbbi, még a háború kitörése előtt játszott meccsen elszenvedett 2 : 0-s vereségért revánsot vegyenek.³⁵ A hivatalos egyetemi tanévnyitóra csak október 20-án került sor.³⁶

Függetlenségi és forradalmi mozgalmak

A Kolozsvári Egyetemi Kör október 27-én (vasárnap) délelőtt 11-kor a bolgár fegyverszünetről és a románok állítólagos betöréséről szóló hírek hatására a központi épület IV. számú termében tartott gyűlésen csatlakozott a budapesti ifjúságnak Magyarország teljes függetlenségét sürgető mozgalmához.³⁷ A kolozsvári ifjak követelése Magyarország önálló külpolitikáját és önálló magyar hadsereget foglalt magában.³⁸ A gyűlésen megalakult a különféle kolozsvári felsőoktatási intézmények hallgatóit közös szervezetbe

³² MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 108.

³³ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 2., 2.

³⁴ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3435. (1918. október 23.).

³⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 6., 3.

³⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 22., 3.

³⁷ *Ujság*, 1918. okt. 27., 5; *Kolozsvári Hírlap*, 1918. okt. 27., 2; MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3435. (1918. október 27.); MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 108–109.

³⁸ Schneller István leköszönő prorektor beszámoló beszéde: Ünnepek, amelyek a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetemen a tanév megnyitása és az egyetem ötvenesztendő fennállása alkalmával 1921. évi október hó 9-én és 1922. évi június hó 29-én tartattak (Szeged, 1923), 19.

tömörítő Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége nevű egyesület³⁹ és annak tíztagú bizottsága, amely október 29-én tartotta első bizalmas értekezletét, amelyen a budapesti ifjúság négy képviselője (Gosztonyi Jenő, Gecsei Kovách Dénes, Timár György és Jason Jenő) fejtette ki a fővárosi hallgatók programját. A kolozsvári bizottság megszavazta a belépést a központi szervezetbe, s elhatározta, hogy a továbbiakban hetente propagandagyűléseket fognak tartani, melyeken az ifjúság álláspontját ismertetik.⁴⁰

Másnap délután az aulában ült össze az egyetemi ifjúság.

„Harsogó éljenzés mellett lépett dr. Schneller István egyetemi rektor a terembe, és meghatottságtól remegő hangon jelentette be, hogy szívvel-lélekkel csatlakozik az ifjúság mozgalmához. Kijelentette továbbá, hogy a kolozsvári egyetem elsőnek az összes egyetemek között csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz. Dörgő éljenzés fogadta az ősz tudós szavait.”⁴¹

Gyűlés közben érkezett meg a terembe Apáthy István és Vincze Sándor.

„Apáthy felhívta a rendfenntartásra a fiatalságot, majd Vincze Sándor konstatálta, hogy felelőtlen elemek fosztogatásai veszélyeztetik a forradalom vívmányait, s felszólította az egyetemi ifjúságot, hogy csapatokra oszolva járják be a várost, s gondoskodjanak a rend helyreállításáról. Az egyetemi polgárok tizenkettes turnusokban osztották meg egymás között a rendfenntartás nehézségeit.”⁴²

Néhány nappal később Schneller István rektor is felhívást tett közzé az egyetemi hallgatók nemzetőri szolgálata érdekében:

„Egyetemi Polgárok! Kedves barátaim! Ma, minden hazafinak, s így elsősorban azoknak, kik hazánk vezetésére hivatott pályákra készülnek, legszentebb kötelessége, hogy a demokrácia és ezzel adott népfenség elvét lobogtató zászlóit tisztán, szeplőtlenül megőrizze. A hazafiúi lelkesedés mellett a közrend biztosítása teszi ezt lehetővé. Azért is felszólítom egyetemi hallgatóinkat, kedves barátaimat s hazafiúi kötelességévé teszem azt, hogy mindenki jelentkezék, ki-ki a maga hatóságánál, katonai hallgatóink a katonai őrszolgálatot teljesítő parancsnokságnál, polgári hallgatóink a tízes bizottságnál: nemzetőri szolgálatra. A közbiztonság, a közrend azonban nem cél, hanem eszköz a békés munka folytatására. Nemzeti történetünk ez új korszaka, amely most megnyílt előttünk, a köz érdekében folytatandó lelkiismeretes, hivatásos munka erejében hivatott nemzetünk boldog jövőjének alapozására. Mi is dolgozni akarunk! Amennyiben tehát megengedi a közrend érdekében teljesítendő szolgálat, kötelességévé teszem egyetemi

³⁹ PASSUTH, *Kutatóárok*, 226.

⁴⁰ *Ujság*, 1918. okt. 30., 5.

⁴¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. nov. 1., 3.

⁴² *Ujság*, 1918. nov. 1., 3.

polgárainknak, hogy szabadidejüket az egyetemi előadások látogatására, az intézetekben és szemináriumokban folytatandó munka végzésére használják fel. Fegyver az egyik kézben, a másikban kultúránkat építő munkásság eszköze: ez ma a mi fegyverzetünk. Legyünk büszkéek arra, hogy ily korszakot élhetünk át, Hazánk érdekében ily kettős szolgálatot teljesíthetünk!⁴³

November 13-án a hadügyminiszter kiküldöttje, dr. Gungl Ferenc tartott megbeszélést az egyetemisták őrszolgálatának megfelelő kialakításáról.⁴⁴

A megszervezett polgárőrség hiába járőrözött rendszeresen, a november közepétől nagy tömegekben hazatérő katonák nyüzsgése és az általános politikai zűrzavar nem kedvezett a város belső békéjének. Gyakorivá váltak a nyílt utcai lövöldözések.⁴⁵ Az Erdélyi Nemzeti Tanács azonban nem engedte meg, hogy az egyetem kötelékébe tartozó 921 katonatiszt és önkéntes, valamint az egyetem egyéb polgárai közül jelentkezett 30 nemzetőr dr. Korbuly ügyvéd és főhadnagy parancsnoksága alatt külön ezredbe, úgynevezett diáklégióba szerveződjön.⁴⁶ A folyamatos rendfenntartás érdekében a rektor egyeseknek kétheti szabadságot engedélyezett, a tanítás azonban megszakítás nélkül, folyamatosan zajlott a szorgalmi időszak december 19-i lezárásáig. Az önkényesen hazautazó hallgatókat Schneller rektor a rektori és kari hirdetőtáblákra kihelyezett értesítések és újságcikkek útján figyelmeztette.⁴⁷

Román politikai törekvések – a kolozsvári professzorok memoranduma

November 17-én tájékoztattak a napilapok a kolozsvári professzorok hat nappal korábbi értekezletén elhatározott⁴⁸ és néhány újságban kivonatossan közzé is tett⁴⁹ politikai proklamációjáról. A román állásfoglalásokból kiviláglott, hogy az erdélyi románok önálló királyságot akarnak Magyar Köztársaság helyett, ezért Erdély hovatartozása a békekonferencia egyik, magyarokra nézve legfontosabb tárgya lesz.

„Szükséges azonban, hogy addig is tájékozódjanak a világ művelt nemzetei, hogy milyen történelmi háttere van Erdély és Magyarország uniójának, milyen jogon tart igényt Erdélyre Magyarország és hogy földrajzilag milyen abszurditás volna az erdélyi részek elszakadása. [...] A kormány felvilágosító munkája mellett

⁴³ *Ujság*, 1918. nov. 6., 2.

⁴⁴ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. nov. 12., 3.

⁴⁵ FERENCZI Szilárd, „A háország megtévesztő nyugalma. Kolozsvár az első világháború idején”, in *Certamen. Előadások a magyar tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában* 3., szerk., EGYED Emese és PAKÓ László (Kolozsvár, 2016), 343.

⁴⁶ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 109.

⁴⁷ *Ujság*, 1918. dec. 5., 5.

⁴⁸ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3445. (1918. nov. 11.); MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 109.

⁴⁹ *Az Ujság*, 1918. nov. 20., 3.

mindenesetre jelentősége van annak az akciónak, amelyet a kolozsvári egyetem tanácsa indított meg Csengeri János dr. indítványára. Az egyetem tanácsa elhatározta, hogy magyar, francia, angol és német nyelven memorandummal fordul a világ művelt nemzeteihez, s részletesen felfeji azokat az okokat, amelyek általános kultúrszemponctokból kívánatossá teszik Erdély és Magyarország további unióját. A memorandum kifejti, hogy történelmi jogon Magyarországtól Erdély el nem szakítható. Jogi érveket is mozgósítani fog az emlékirat, de geográfiai szempontból is kifejti, hogy Erdély csak Magyarország keretein belül tud fontos tényezőjévé válni a közép-európai kultúrának. Az egyetemi tanács Márki Sándor, Cholnoky Jenő, Kovács Gábor és Szandtner [Pál] egyetemi tanárokat bízta meg a memorandum megszerkesztésével. Az emlékirat már el is készült, s a tanács Csengeri Jánost bízta meg azzal, hogy azt megfelelő formában a kormány kezéhez juttassa továbbítás végett.”⁵⁰

Márki Sándor másnap már át is adta az elkészített emlékiratot a rektornak.⁵¹ A memorandum mégsem eredményezett sikert. Ennek okait Gyalui Farkasnak, az egyetemi könyvtár igazgatóhelyettesének emlékiratai világítják meg:

„Az egyetemi tanár urak nem siettek, a román hadsereg serényebb volt, mire a propaganda füzetet kinyomtatták, a román hadsereg már bevonult Kolozsvárra, és a füzetet nem küldhették szét. Az egyetem rektora aztán ládába tetette az egészet, és a ládát lezárva, a kulcsát magához véve deponálta a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban. Mai napig is ott van úgy, ahogy deponálták.”⁵²

A budapesti kormány felszólítása és tétlensége

Lovász Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter november 25-én kelt átiratában elrendelte, hogy az egyetem alapítójának, Ferenc Józsefnek nevét az egyetem törölje címéből és pecsétjeiről, arcképét távolítsa el, az ország címerének koronáját takarja el.⁵³ Ezeket az egyetem csak részben teljesítette.⁵⁴ Az egyetem nevét valóban megváltoztatták,

„az addigi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Magyar Tudományegyetemmé alakult át; címe most már nem a magyar »állami«, hanem az általános »magyar tudományos« jelleget hangsúlyozta. Ennek az új álláspontnak ugyanis több reménye lehetett az új helyzetben való érvényesülésre, mint a régi magyar állami jellegnek.”⁵⁵

⁵⁰ *Ujság*, 1918. nov. 17., 3; *Ellenzék*, 1918. dec. 25., 1.

⁵¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3445. (1918. nov. 12.).

⁵² GYALUI, *Emlékirataim...*, 281.

⁵³ MNL CSML VIII. 2. fond (Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar iratai) 4. doboz 595–1918/19. E. T. sz.; MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3453. (1918. dec. 3.).

⁵⁴ VINCZE, „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem...”, 137.

⁵⁵ BÍRÓ Sándor, „A kolozsvári egyetem a román uralom alatt”, in *Erdély magyar egyeteme...*, 306.

Ferenc Józsefnek az egyetem főépülete homlokzatának timpanonjában a Mayer Ede alkotta szoborcsoportjában szereplő központi alakjáról a fejet román katonák távolították el.⁵⁶ Györfly István professzor szerint:

„Amikor a hódító román csapatok bevonultak Kolozsvárra, nagy román tömeg gyönyörűségére egy bátor vérükbeli katona kötélbiztosítással a tetőről leászott, a királyszobor fejét lefűrészelte, óriási örömrivalgás közt ledobta.⁵⁷ Jutalmat is kapott »hős« cselekedetéért. Hosszú időig hirdette a csonka szobor a »kultur« cselekedetet. Később az összes alakot eltávolították.»⁵⁸

Mivel Kolozsvár román megszállásának eshetősége napról napra valószínűbb lett, a kultuszminiszter előzékenységet ajánlott az egyetem számára a román katonasággal szemben. Végső esetben arra is felhatalmazta őket, hogy – a hűtlenség bűne nélkül – esküt tegyenek le a románok előtt. Ezt a professzorok, mint erkölcsi lehetetlenséget, visszautasították.⁵⁹ A budapesti forradalmi kormány tehát „*az egyetemet már a román megszállás előtt sorsára hagyta*”.⁶⁰

A megszálló román hadsereg erőszakoskodása

1918. december 24-én délelőtt 11 órakor Constantin Neculcea és Gherescu román tábornokok csapatai minden ellenállás nélkül vonultak be Kolozsvárra.⁶¹ Gyalui Farkas szemtanú leírása szerint

„[a] bevonuló csapatok hiányosan voltak felszerelve, egy részük bocskorban jött be. A közösség minden ellenséges indulat nélkül fogadta őket, akadt, aki egy-egy megjegyzést tett mosolyogva a csapatok gyöngye ruházatára, ezt, ha meghallotta román tiszt vagy katona, megverték. Általában a polgárságot – természetesen a magyarokat – botozni, korbácsolni kezdték, fő feladat lévén, hogy erővel és terrorral gátolják meg az esetleges ellenállást.”⁶²

Öt nappal később a nagyszebeni kormányzótanács átvette Erdély egyházi, iskolai és közművelődési ügyeinek vezetését is. Ígérete szerint az igazgatást a legdemokratikusabb,

⁵⁶ GAAL, *Egyetem a Farkas utcában*, 82.

⁵⁷ GYALUI, *Emlékirataim...*, 360.

⁵⁸ *Beszámoló a szegedi M. Kir. Ferencz József-tudományegyetem 1929/30. évi működéséről*, szerk. GYÖRFFY István (Szeged), 1932, 267.

⁵⁹ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 110.

⁶⁰ BÍRÓ Sándor, „A kolozsvári egyetem a román uralom alatt”, in *Erdély magyar egyeteme...*, 305–306.

⁶¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 24., 3.

⁶² GYALUI, *Emlékirataim...*, 277.

legszabadelvűbb módon a vallásosság és a haza javára folytatja.⁶³ Nyilatkozatuk értékét csökkentette, hogy Kolozsvárott már az előző napon megpróbálták a megszálló román csapatok lefoglalni az egyetemet.⁶⁴ Az átvételt akkor Schneller István rektor erélyes tiltakozása még megakadályozta.

A románok által hangoztatott legdemokratikusabb és legszabadelvűbb, a vallásosság és a haza javára folytatott igazgatás gyakorlati megvalósításáról december 31-én saját szemükkel is meggyőződhetnek Kolozsvár lakói: Schneller „*rektort szuronyok közt vezették végig az utcán*”,⁶⁵ „*délután 3-kor kocsin ment haza azzal, hogy »tévedtek«, azt hitték renitenskedik, ha a hadvezetés kérésére (melyről azonban nem volt tudomása) nem jelenik meg, »szabályszerűen« így kellett eljárni*”.⁶⁶ Az egyetemek törvényekben biztosított autonómiájának ekkor már évszázadok óta elidegeníthetetlen része volt a professzori kar és a hallgatóság önzagatása és az egyetem területén történő rendfenntartás önálló megszervezése. Ezek a kiváltságok a iași és bukaresti egyetemek számára is magától értetődő jogok voltak. Schneller rektor szuronyos katonákkal történő végigvezetése Kolozsvár városában tehát olyan szintű megsértése volt az egyetemi autonómiának, s megalázása a nemzetközi hírű professzornak (rajta keresztül pedig a kolozsvári egyetem teljes professzori karának), amely egyedülálló a világtörténelemben.

1919. január 9-én Apáthy Istvánnak saját lakásán⁶⁷ és a menza épületében elhelyezett főkormánybiztosi hivatalában tartott házkutatást a megszálló román katonaság esetleges politikai izgató röpiratok és proklamációk után kutatva, de semmit sem találtak.⁶⁸ 1919. január 10-én 14 tekintélyes kolozsvári magyart (köztük Szádeczky Lajos, Pósta Béla, Menyhárház Gáspár, Bíró Balázs és Réz Mihály professzorokat, valamint Ferenc József unitárius püspököt, Hirschler József apát-plébánost, Barabás Samu református esperest és két kolozsvári rabbit)⁶⁹ „*bolsevizmus, anarchizmus és románellenes politika*” gyanúja miatt letartóztattak,⁷⁰ majd szabadon engedésük után arra kötelezték őket, hogy minden harmadik nap jelentkezzenek a román katonai parancsnokságon,⁷¹ s megtiltották számukra Kolozsvár elhagyását, és a továbbiakban többször is tartottak náluk házkutatást.⁷²

⁶³ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 113.

⁶⁴ MNL OL K 636. fond (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratanyaga: egyetemek, főiskolák, tudományos intézetek iktatott iratai 1919–1940) 32. doboz 1919–11–466., 895–1918/19. E. T. sz. (közli: VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 135–136); MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3465. (1918. dec. 28.).

⁶⁵ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 113.

⁶⁶ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3466. (1918. dec. 31.).

⁶⁷ *Pesti Napló*, 1919. jan. 11., 9.

⁶⁸ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3469. (1919. jan. 9.).

⁶⁹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3469. (1919. jan. 10.).

⁷⁰ MIKES Imre, *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig* (Sepsiszentgyörgy, 1996²), 200.

⁷¹ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 113–114.

⁷² MTAK Ms. 4165/58.; MTAK Ms. 4165/211.

Január 15-én letartóztatta Apáthy Istvánt a román hadsereg,⁷³ s izgatás⁷⁴ és a megszálló csapatokkal szembeni fegyveres ellenállás szervezése,⁷⁵ valamint bolsevista propaganda⁷⁶ vádjával közel három héten át⁷⁷ Nagyszébenben tartották fogva.⁷⁸ Apáthy szabadon bocsátása érdekében a kolozsvári egyetemisták is kérvényt nyújtottak be a nagyszébeni román katonai főparancsnokhoz.⁷⁹ A fogság körülményeinek hatására súlyos szívbetegség hatalmasodott el rajta.⁸⁰ Az intézkedésre feltehetően a román legfőbb hadvezetőség december 31-én megjelent 993. számú rendeletének értelmében kerülhetett sor. A rendelet 1. pontja kimondja:

„A meg nem szállott területeken a románok ellen elkövetett minden erőszakoskodás az illetők letartóztatását vonja maga után, egyszersmind a már megszállott román területen lévő magyar vezető személyiségek internálva lesznek. Ezen személyek életükkel felelnek a honfitársaik által a román lakosság ellen elkövetett erőszakoskodásokért.”⁸¹

Apáthy szabadon bocsátása után az ellene folytatott hadbírószági eljárás nem ért véget, azt tovább folytatták. A légből kapott román vádak és a tendenciózus eljárás befolyásolása érdekében

„a budapesti tudományegyetem távirattal fordult Európa összes egyetemeihez, hivatkozva azokra a nagy értékű eredményekre, melyeket Apáthy tudományos téren elért, és amelyek nevét szakkörökben világszerte elismertté tették. A kutató elmék szolidaritása címén felhívja az egyetemi tanács a tudós testületeket, hogy befolyásukat Apáthy István dr. érdekében érvényesítsék.”⁸²

Január 16-án délelőtt Neculcea tábornok a Szilágy megyei Cigányi (ma: Crișeni) községben az ottani lakosság által megtámadott és megölt kilenc megszálló katona haláláért összesen 900 000 korona hadisarcot rótt ki Kolozsvár városának politikai szerepet játszó magyar előkelőségeire.⁸³ A tábornok utasítása szerint a hatalmas összegű hadisar-

⁷³ *Az Ujság*, 1919. jan. 16., 3; *Pesti Napló*, 1919. jan. 16., 2; *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 16., 4.

⁷⁴ *Az Ujság*, 1919. jan. 18., 3.

⁷⁵ *Keleti Ujság*, 1919. jan. 18., 6–7; *Pesti Hírlap*, 1919. jan. 29., 2; *Keleti Ujság*, 1919. jan. 31., 4.

⁷⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 17., 1.

⁷⁷ *Pesti Napló*, 1919. jan. 30., 5; *Világ*, 1919. jan. 30., 1.

⁷⁸ *Keleti Ujság*, 1919. jan. 28., 2; *Az Ujság*, 1919. febr. 8., 2; *Budapesti Hírlap*, 1919. febr. 28., 3; *Világ*, 1919. febr. 28., 1; *Az Ujság*, 1919. márc. 18., 7.

⁷⁹ *Pesti Hírlap*, 1919. febr. 8., 3.

⁸⁰ *Magyarország*, 1919. jan. 30., 3; *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 2., 2; *Friss Ujság*, 1919. febr. 7., 2; *Friss Ujság*, 1919. febr. 8., 3.

⁸¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 31., 1.

⁸² *Keleti Ujság*, 1919. márc. 5., 5.

⁸³ Gyalui Farkas emlékirata szerint „[a] pénzt 47 kolozsvári polgárra vetették ki, akik közül egy sem tudta, hogy létezik Cigányi a világon”. GYALUI, *Emlékirataim...*, 286.

cot 47 tekintélyes kolozsvári magyar személy (köztük a január 10-én már inzultált 14 fő) volt köteles megfizetni. Az összeg befizetésére mindössze 24 óra határidőt kaptak az érintettek. Aki nem fizet a megadott határidőre, azt internálással fenyegették. Kötelesek voltak ezenkívül kilenc érckoporsót és egy-egy sírkövet is állítani az elhunytaknak.⁸⁴ A kortárs Mikes Imre szerint „[a] máról holnapra kisebbségi sorsba szédült magyar polgárok keserűen izzadják ki a sarcokat. [...] Könnyes ácsorgások a zsidvásárokon.”⁸⁵ Neculcea tábornok átiratában azt ígérte, hogy a hadisarc összegét a Cigányinál elesett román katonák családjának fogják kiosztani.⁸⁶ Ez teljességgel képtelenség, hiszen ilyen hatalmas összegből nem pusztán kilenc, de akár 900 család is évekig élhetett volna polgári jólétben. Növeli a gyanút, hogy másnap

„délelőtt féltizenkettőkor megjelent a román királyi hadosztályparancsnokság képviselőjében egy százados egy kis börtáskával a kezében Haller polgármester-nél a 900.000 K átvételére. [...] átvette a kilencszáz darab ezer koronás bankót, begyűrte a kis börtáskába és szívélyesen elköszönvén Haller Gusztáv polgármestertől, magával vitte a pénzt.”⁸⁷

Semmilyen hír sem maradt fenn arról, hogy a Cigányinál elesett kilenc román katonára akárcsak egyetlen korona támogatást is kapott volna a kolozsvári magyarokon behajtott hadisarc összegéből. Az 1907-ben elfogadott és Románia által is aláírt⁸⁸ Hágai egyezmény részét alkotó *Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól* c. dokumentum 50. §-a szerint: „Az egész lakosságot nem lehet pénzbüntetéssel vagy másnemű büntetéssel sújtani egyes egyének cselekményei miatt, amelyekért az egész lakosság egyetemlegesen felelősnek nem tekinthető.”⁸⁹ A 47 kolozsvári polgárra kivetett igen súlyos hadisarc tehát nemcsak etikátlan, de a nemzetközi jogot is sértő tett volt a megszálló román hadsereg vezetése részéről.

báró Horváth Emil	80 000	<i>Boér Elek dr.</i>	20 000	Tamásy István	2 500
Hirsch Ödön	80 000	Magary Mihály	8 000	<i>Apáthy István dr.</i>	2 000
Janovics Jenő dr.	80 000	Papp József dr.	8 000	<i>Szádeczky Lajos dr.</i>	2 000
gróf Bethlen Ödön	80 000	<i>Réz Mihály dr.</i>	6 000	Szentmiklósi József	2 000
báró Jósika János	60 000	Hirschfeld Károly	6 000	Szacsvay József dr.	2 000

⁸⁴ *Ellenzék*, 1919. jan. 17., 2; *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 17., 5.

⁸⁵ MIKES, *Erdély útja...*, 199.

⁸⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 18., 3.

⁸⁷ *Ellenzék*, 1919. jan. 18., 2.

⁸⁸ Románia 1912. március 11-én iktatta törvénybe a Hágai egyezmény szövegét. MIKES, *Erdély útja...*, 210.

⁸⁹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV>, hozzáférés: 2019. 01. 22. Az egyezmény előírásainak érvényesüléséről: ZELLEI Gábor, „Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború időszakában”, *Hadtudomány* 26, 1–2. sz. (2016): 68.

Stotter Aladár	60 000	Fekete-Nagy Béla	6 000	Költő Gábor	1 000
Desbordes Ernő	50 000	Sipos Gábor	6 000	Kecskeméthy István	750
Goppolt Gyula	40 000	Boross György dr.	5 000	Barabás Samu	750
Újhelyi Mór	40 000	Kertész Jenő dr.	5 000	Zágoni István	500
Lendvay Emil	40 000	Deák Albert dr.	5 000	Kőrösi György dr.	500
Weinfeld Samu	40 000	Sándor József	5 000	Benedek Miklós dr.	500
Gidófalvy István dr.	30 000	ifj. Sipos Gábor	4 000	Szász Endre	500
<i>Bíró Balázs dr.</i>	30 000	Vincze Sándor dr.	4 000	Jordáky Lajos	500
<i>Pósta Béla dr.</i>	30 000	Dózsa Endre	3 000	Czala J. János	500
Dobó Ferenc dr.	25 000	<i>Menyhárh Gáspár dr.</i>	3 000		

*Hadisarcot fizető kolozsvári lakosok*⁹⁰

A nevek után a befizetett összeg koronában megadva.

Az egyetemi tanárok neve dőlt betűvel szedve

Január 17-én hajnalban házkutatást tartottak az egyetem központi épületében „*éjjeli titkos gyűlés és fegyverfőhalmozás gyanúja alapján, de nem találtak semmit sem*”.⁹¹ Január 24-én délben Pathé francia tábornok érkezését várták a városban. A New York szállóban lévő szállásán felkereste az egyetemi hallgatók küldöttsége is: „*míg a tisztagú küldöttség bement, a tömeg (2–300 ember) teljes rendben maradt, s énekelte a himnuszot, a szózatot, Kossuth-nótát, Marseilles-t. Mikor oszlásra szólították, oszladozni kezdett, de váratlanul közéjük löttek.*”⁹² A sortűz előzményéről Márki Sándor megjegyzi még: „*a román katonák oszlásra szólították fel a kinnállókat, de bár tömeg oszladozott is, letépték a magyar zászlót, s véresre verték azt az egyetemi hallgatót, ki a zászlónak egy foszlányát megmentette; majd a katonaság sortűzet adott, minek következtében hárman meghaltak, többen pedig megsebesültek*”.⁹³

Februárban folytatódtak a sorozatos házkutatások. Ennek keretében február 4-én átvizsgálták az egyetem Érem- és Régiségtárát is. „*Az egyetemen ma a régiségtár rozsdás flintái egy részét is lefoglalták a házkutatás alkalmával.*”⁹⁴ „*A szigorú patrul látva a sok fegyvert, összeszedett mindent, amire a fegyver elnevezést használni lehet, és elvitte a parancsnoksághoz. Így kerülnek a használhatatlan »ócskaságok« a legújabb szerkezetű fegyverek közé.*”⁹⁵ A régiségtár évszázados flintái kapcsán igencsak komoly ügy kerekedett. Pósta Béla, a régiségtár igazgatója ellen büntetőeljárást indítottak.⁹⁶ Pedig ő jóhiszeműen nem jelentette be azokat, hiszen felfogásában azok már nem hadfelszerelési

⁹⁰ *Ellenzék*, 1919. jan. 18., 2; *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 18., 3; MIKES, *Erdély útja...*, 200.

⁹¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3472. (1919. jan. 17.).

⁹² MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3477. (1919. jan. 24.).

⁹³ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 114–115; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 23.

⁹⁴ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3486. (1919. febr. 4.).

⁹⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 5., 4.

⁹⁶ GYALUI, *Emlékirataim...*, 332.

eszközök, hanem a hadtörténeti, művelődéstörténeti kutatás tárgyai voltak. Március 20-án azonban megjelent az intézetben Constantin Roşiu hadnagy, aki Pósta ellenkezése dacára lefoglalta az összes 16–19. századi lőfegyvert. A régiségtár lefoglalt fegyvereivel kapcsolatos intézkedések, idézések, megaláztatások következtében Pósta Béla szívbántalmai elhatalmasodtak, és április 16-án elhunyt.⁹⁷

Az 1907-ben elfogadott és Románia által is aláírt Hágai egyezmény részét alkotó *Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól* c. dokumentum 56. §-a szerint

„[a] községek vagyona, úgyszintén az istentiszteletre szánt, a jótékony, az oktatási, a művészeti és a tudományos célokra rendelt intézeteknek vagyona, még ha állami tulajdon volna is, ugyanolyan elbánás alá esik, mint a magántulajdon. Az ily rendeltetésű intézeteknek, a történelmi műemlékeknek, a művészeti és tudományos műveknek minden lefoglalása, szándékos elpusztítása és megrongálása tilos és büntetendő.”⁹⁸

Vagyis az oktatási, művészeti és tudományos célokat egyaránt szolgáló Érem- és Régiségtár műkincseit a megszálló román hadsereg a nemzetközi jog durva megsértésével foglalta le. A felsorolt erőszakos, a nemzetközi joggal ellentétes esetek nagy száma nem a véletlen műve volt, jó jellemzői a megszálló románság általános törekvésének.

A hallgatók utazásának és kolozsvári tartózkodásának adminisztratív megnevezítése

A magyar egyetemisták kolozsvári tartózkodását a román hatóságok igyekeztek lehetetlenné tenni különféle rendelkezéseikkel. A legfőbb hadvezetőség december 31-én megjelent már említett 993. számú rendeletének 4. pontja kimondta: „*Azon személyek, akik nem bírnak Kolozsvárt állandó tartózkodással, kötelesek 1918. december hó 31-től számított 3 nap alatt rendes lakóhelyükre visszatérni.*”⁹⁹ Az egyetemisták többségének nem Kolozsvár volt az állandó lakóhelye. Ezen rendelkezés értelmében tehát ők január 3-tól kezdve már illegálisan tartózkodtak a városban. Az erdélyi román kormányzótanács december 31-én megjelent 2. számú rendeletének 2. pontja kimondta:

„Azon államoknak tényleges és tartalékos tisztjei, amelyekkel Románia háborús állapotban van, a román hadsereg által megszállott területről kötelesek távozni.

⁹⁷ VINCZE Zoltán, *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)* (Kolozsvár, 2014), 564–566. Márki Sándor naplóbejegyzése szerint: „Pósta Béla, a régészet tanára ma délután ½ 2-kor érelmeszedésben hirtelen meghalt. Húsz év óta volt egyetemünk tanára, mint alkotásokra vágyó 37 éves ember jött hozzánk, s akart és tudott is alkotni. Az Erdélyi Múzeum régiségtárát odáig el sem képzelte arányokban fejlesztette, s Magyarországnak a Nemzeti Múzeum után legtekintélyesebb múzeumává tette.” MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3545. (1919. ápr. 16.).

⁹⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV>, hozzáférés: 2019. 01. 22.

⁹⁹ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 31., 1.

Azokat, akik ennek nem tesznek eleget, internálni fogjuk. Kivételt csak azon tisztek képeznek, akik a megszállott területeknek eredeti lakosai, és már régóta azon a területen laktak családjukkal. Ezek közül azonban azok, akik olyan tettet követnek el, amely a román nemzet érdekei ellen irányul, eltávolíttatnak.”¹⁰⁰

Mivel az egyetemnek a félévre beiratkozott 2226 hallgatója¹⁰¹ közül 921-en katonatisztek voltak,¹⁰² a rendelkezés a hallgatók igen tekintélyes része (41,4%-a) számára tiltotta meg a további kolozsvári tartózkodást.

Január 3-án Henry Mathias Berthelot francia tábornok, a romániai francia katonai misszió vezetője kolozsvári útja alkalmával

„az egyetem küldöttségét megnyugtatta, és kijelentette, hogy az egyetem megnyitásának semmi akadálya nincs. Nemkülönbön intézkedést ígért a tábornok az iránt is, hogy Kolozsvár és Budapest között az érintkezés ne ütközzön akadályokba. Megvizsgálja és orvosolja azt a panaszt is, amely szerint a Budapestről érkező lapokat a román tábornok parancsára Kolozsvár pályaudvarán elégetik.”¹⁰³

Berthelot tábornok nyájas szavaival ellentétben január 9-én „[r]endelet jelent meg, hogy Erdélyből kifelé 17–42 éves férfiaknak utazniuk nem szabad”.¹⁰⁴ Az útlevélkényszert oly szigorúan léptették életbe, hogy igazolvány nélkül egyik községből a másikba sem lehetett utazni.¹⁰⁵

Karácsonytól kezdve több újságcikkben hívták fel a kolozsvári egyetem vidéken lakó hallgatóinak figyelmét, hogy akár beiratkozás, akár vizsga érdekében Kolozsvárra akarnak utazni, jelentsék be ezt a szándékukat az illetékes dékáni hivatalban vagy az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnökénél, hogy részükre a szükséges utazási engedélyt kieszközölhessék.¹⁰⁶ A kérvény alakjában kiállítandó bejelentésnek tartalmaznia kellett a folyamodó nevét és pontos címével állandó lakóhelyét, valamint azt, hogy a kérvényező mely időpontban óhajt Kolozsvárra utazni, s ott mennyi ideig szándékozik tartózkodni.¹⁰⁷ A január 19-i cikk szerint

„[m]inden vonattal érkezik Kolozsvárra néhány egyetemi hallgató, akik a kolozsvári egyetemen végzik tanulmányaikat. A legtöbbször a budapesti mostoha lakásviszonyok kényszerítik arra, hogy az ellenségtől megszállt városba jöjjenek tanulni. Itt azonban keserves csalódás vár rájuk. A kolozsvári egyetemen ugyanis az előadások csak február 15-én fognak megkezdődni, ha az egyetem addig

¹⁰⁰ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 31., 1.

¹⁰¹ MÁRKI, A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem..., 108.

¹⁰² Uo., 109.

¹⁰³ *Délmagyarország*, 1919. jan. 4., 1.

¹⁰⁴ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3469. (1918. jan. 9.).

¹⁰⁵ JANCÓS Benedek, *A román irredentista mozgalmak története* (Máriabesnyő–Gödöllő, 2004), 445.

¹⁰⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 26., 2; *Az Újság*, 1919. jan. 15., 9.

¹⁰⁷ *Budapesti Hírlap*, 1919. jan. 11., 8; *Egri Újság*, 1919. jan. 11., 2.

kap elegendő szenet. Tehát még ez a határidő sem bizonyos. Február 15-ig tehát mindenképpen hiábavaló utat tesznek meg télvíz idején az egyetemi hallgatók, ha Kolozsvárra utaznak. Az Erdélybe való utazáshoz útlevel kell, amit a budapesti román miniszter, Erdélyi János dr. állít ki.”¹⁰⁸

A hallgatók haza- vagy visszautazását a csehszlovák és román hatóságok igen hatékonyan akadályozták:

„a kolozsvári és pozsonyi egyetem ama hallgatóiról, akik a megszállás következtében e városokat elhagyták vagy emiatt oda vissza nem térhettek, intézkedés mindez ideig nem történt. Ezek az egyetemi hallgatók a régi rendelkezés értelmében más egyetemeken, illetőleg főiskolákon se nem alapvizsgázhatnak, se nem szigorlatozhatnak. A közoktatásügyi minisztérium, amelynek pedig hivatalból kötelessége ilyen esetben sürgősen intézkedni, éppen olyan lassú, nehézkes s bürokratikus, mint mindenkor volt. Ilyen körülmények között be fog következni az az eset, hogy az alapvizsga terminusok lejárván, a fent említett hallgatók majd csak júniusban alapvizsgázhatnak. Ez egy félév veszteség. A háborúról ne is szóljunk! Miután a kormánynak nem lehet szándéka, hogy ezeknek a fiatal embereknek szándékosan kárt és nehézséget okozzon, el lehet várni, hogy a kultuszminisztérium gyorsan intézkedik ebben az irányban.”¹⁰⁹

Egyetemi hallgatók utazásának adminisztratív akadályozásáról még február közepéről is vannak adatok. A kolozsvári egyetem aradi származású hallgatói

„nem utazhatnak Kolozsvárra beiratkozni az egyetemre, és pénzt sem küldhetnek. Az egyetemi hallgatók ilyen formán elveszítenek egy egész féléstendőt. Azt tervezik az egyetemi hallgatók, hogy küldöttségileg felkeresik Varjassy Lajos dr. kormánybiztost, eszközölje ki a nagyszebeni román kormányzó tanácsnál, hogy az egyetemi hallgatók a kolozsvári egyetemen tovább folytathassák tanulmányukat.”¹¹⁰

A tavaszi félév beindulása

A nehézségek dacára február 17-én, hétfőn megkezdődtek a tavaszi félév órái a kolozsvári egyetemen.¹¹¹ Két nappal később a kolozsvári szerkesztésű *Ujság* elhíresztelte,¹¹² hogy Vasile Goldiş a nagyszebeni kormányzótanács tanügyi felelőse úgy rendelkezett, hogy az egyetemen az előadások „a közlekedés és az élelmezés nehézségei miatt”¹¹³ csak

¹⁰⁸ *Budapesti Hírlap*, 1919. jan. 19., 6.

¹⁰⁹ *Pesti Hírlap*, 1919. jan. 29., 5.

¹¹⁰ *Keleti Ujság*, 1919. febr. 14., 7.

¹¹¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3495. (1919. febr. 17.).

¹¹² MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3496. (1919. febr. 19.).

¹¹³ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 116.

március 20-án kezdődjenek.¹¹⁴ A Kolozsváron tartózkodó 200 román egyetemi hallgató azonban két kiküldöttet indított Nagyszebenbe a kormányzótanácshoz, s kérte az egyetemi oktatás mielőbbi megindítását.¹¹⁵ Az Egyetemi Tanács nem vette figyelembe a tanítás szüneteltetését előíró rendelkezést, s folytatta az oktatást.¹¹⁶

A kolozsvári egyetemre az 1918/19. tanév tavaszi félévére

„[f]eltűnően sok román ifjú iratkozott be, hogy a hallgatók statisztikájában a nemzetiségi rovatot a románok javára kedvezőbbé tegyék. Viszont azonban az eskü megtagadása miatt állásaikból kiüldözött magyar tisztviselők, továbbá a mágnsók és társadalmi előkelőségek is nagy számban iratkoztak be,¹¹⁷ hogy – a közélet minden teréről leszorítva – a tudományokban keressenek vigasztalást.”¹¹⁸

Február végén az erdélyi viszonyokat tanulmányozó és Kolozsvárra utazó angol–amerikai bizottság meglátogatta az egyetemet is, és statisztikai kimutatást kért a különböző nemzetiségekhez tartozó diákok arányáról. „A kimutatás szerint a kolozsvári egyetemre 1559 tanuló iratkozott be, akik közül 1044 a magyar, 193 a román és 122 a német. A bizottság nagyon meglepődött ezen az aránytalanságon, és a statisztikai kimutatást tájékoztatásul azonnal Párizsba továbbította.”¹¹⁹ Orbók Ferenc egyetemi quaesitor kiegészítése szerint „[e]z a közölt statisztika természetesen még nem végleges, mert a beiratkozások még folynak, s átlag naponként 80–100 hallgatóval szaporodik a hallgatók létszáma”.¹²⁰ Végül a tavaszi félévre összesen beiratkozott 2570, tehát minden eddiginél több hallgatónak 83%-a magyar, 12%-a román, 5%-a német vagy szász volt.¹²¹

A megkezdett tavaszi félév minden nehézség dacára szépen haladt a maga útján előre. Április 28-án a bölcsészeti kar elhatározta, hogy a minisztérium tavalyi rendeletére támaszkodva a tavaszi félév folytatásaképpen a hallgatók érdekében még abban az esetben is megtartja a nyári pótszemesztert, ha a minisztérium nem intézkedhetnék. „Ez az egyetem álláspontja.”¹²² Május 8-ra már a nyári pótszemeszter pontos idejét is meghatározták: a tervek szerint június 15. és augusztus 15. közötti két hónapban került volna sor az oktatásra.¹²³

¹¹⁴ *Az Ujság*, 1919. febr. 26., 2; *Budapesti Hírlap*, 1919. febr. 26., 3; *Délmagyarország*, 1919. febr. 26., 4.

¹¹⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr., 21. 1.

¹¹⁶ VINCZE, „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem...”, 139; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 25.

¹¹⁷ Hasonló jelenség a Kolozsvári Gazdasági Akadémián is megfigyelhető volt ekkor. Az akadémia 1919. tavaszi félévére beiratkozott 120 hallgató között hat mágns ifjú is volt. *Keleti Ujság*, 1919. febr. 2., 2.

¹¹⁸ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 116.

¹¹⁹ *Pesti Hírlap*, 1919. márc. 1., 8.

¹²⁰ *Ellenzék*, 1919. febr. 22., 4.

¹²¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3512–3513. (1919. márc. 11.).

¹²² MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3553. (1919. ápr. 28.).

¹²³ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3558. (1919. máj. 8.).

A professzorok és hallgatók kifosztása és kiéheztetési kísérlete

A háború évei alatt kibontakozó nyersanyag- és energiahiány az 1918/19-es tél folyamán minden korábbinál súlyosabb fokot ért el. Már a december 11-i diákgyűlés szervezésében is szerepet játszott a diákok súlyos nélkülözése:

„sürgős intézkedéseket fognak kérni a főiskolai hallgatók súlyos helyzetének megjavítására, azonnali segítyt a megszállott területeken lakó hallgatók számára, akik családjuktól elzárva, valósággal nyomorban tengetik életüket.”¹²⁴ „Az erdélyi főiskolai hallgatók diák-szövetségének nagygyűlésén sok panaszos szó hangzott el a diákság nyomoráról. [...] nedves kis szobában, szerényen és szegényesen összehúzódvá élnek és dolgoznak a diákok. Magukra veszik nagykabátjukat, mert a hideg élesebb és áthatóbb benn a fűtetlen szobában, mint az utcán. Fát nem tudnak szerezni. Ha zsebpénzüket fára adják ki, az ételt kell megvonják maguktól.”¹²⁵

December közepén a klinikák fűtését csak a vasút által átengedett némi szén tette lehetővé ideig-óráig.¹²⁶

Kolozsvár megszállása napján Neculcea generális rendeletet adott ki, amelynek 3. pontja szerint „[a] katonai hatóságoknak jogában áll a sajtót, mindennemű hirdetményt cenzúrázni; vizsgálhat mindennemű bel- és külföldi levelezést, s a kétes levelek továbbítását megakadályozni.” Ezzel elrendelték a sajtó-, a telefon- és a postai cenzúrát, 27-én pedig a statáriumot, internálást és gyülekezési tilalmat. Már december 25-től beszüntették a csomag- és pénzforgalmat. Január elejétől Apáthy főkormánybiztos leveleit sem kézbesítették ki, s a hírzárlatot olyan módon is tökéletesítették, hogy a budapest–kolozsvári vonat levélküldeményeit Kolozsváron benzinnel leöntötték és elégették.¹²⁷ A postai zárlat hatását leginkább az ott lévő egyetemi hallgatóság érezte meg.¹²⁸

1919. január eleji hírek szerint

„[a]z élelmezési, fűtési és világítási helyzet meglehetősen súlyos. Az élelmiszerkészletek január 15-ig elegendők, azontúl megígérte a román katonai parancsnokság, hogy módot nyújt a városnak a szükséges lisztkészlet beszerzésére. Szén nem érkezik, úgy hogy gáz sem termelhető. A világítást a vízierővel termelt villamosság szolgáltatja. A fűtéssel már sokkal nehezebb a helyzet, de a román parancsnokság megígérte, hogy lehetővé teszi a tüzfifa beszerzését. A fűtés nehézségei miatt már-már a kórház bezárásáról is gondoskodtak, de akkor 13 vagon szén érkezett, amivel a kórház, a klinikák, az egyetem és néhány középület további fűtése lehetővé vált.”¹²⁹

¹²⁴ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 10., 3.

¹²⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 13., 3.

¹²⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 12., 4.

¹²⁷ RAFFAY Ernő, *Erdély 1918–1919-ben* (Szeged, 1987), 232.

¹²⁸ VINCZE, „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem...”, 136.

¹²⁹ *Az Est*, 1919. jan. 3., 1.

Az egyetem bezárásáról terjesztett szóbeszéddel szemben több budapesti napilap is rövid beszámolóban adta hírül január folyamán, hogy a kolozsvári egyetemen a tanítás tovább folyik.¹³⁰ Ugyanakkor tény, hogy a szokásosnál jobban kiürült a kolozsvári egyetem a december–januári vizsgaidőszakban,

„anyagi oka van az egyetem szokatlan magára maradottságának: a szénhiány. [...] Most a szénhiány miatt a szigorlatokra is szünetet rendelt el a rektor. [...] A szénhiány miatt előbb kellett lezárni a félévet, és később nyithatják meg a rendes terminusnál. A szünet alatt a szigorlatokat is beszüntették. A beíratások 15-én kezdődnek.”¹³¹

Az egyetem szénhiánya annyira súlyos volt, hogy az egyetemi könyvtár hosszas szünet után csak február 11-én nyílt meg újra.¹³²

A kolozsvári napilapok megrázó cikkeiben számoltak be az egyetemisták nyomoráról:

„A diákok nagyrésze a leghihetlenebb mértékben nélkülöz. Nemcsak a délutáni uzsonnázásról, de kényszerűségből a reggelizésről is a legtöbben lemondtak. Két kereskedelmi akadémikus tíz nap óta csak egyszer eszik napjában, délben, akkor is a legolcsóbb, legszegényebb ebédet. Fája is nagyon kevés diáknak van. Sokan közülük a nap 20 óráját ágyban töltik, ott tanulnak jegyzeteikből, könyveikből, mert ott mégsem fájnak annyira. Szobájukban oly hideg van, hogy ruhástól feküsznek le, vagy mind az 5-6 rend fehérneműjüket magukra veszik. Nem egy beteg, orvos és gyógyszer nélkül fekszik a lakásán elhagyatva, csak néha megy egy-egy barátja látogatóba, ezek segítenek egymáson. A könyvtár, ahova napközben melegedni mehetnének, be van zárva. Pénzüik nincs. Katonai leszerelési pénzét a legtöbb még most sem kapta meg, a meg nem szállott területen lévő, illetékes parancsnoksághoz pedig nem mehet el, hogy pénzét felvegye. Hazulról sem kapnak pénzt. Bankok útján átutalással ugyan már több hallgatónak küldtek a szülei pénzt. A befizető banknak erről szóló távirati értesítését már napokkal ezelőtt megkapták a hallgatók, sőt a megbízott, közvetítő bankok is, de a bankok nem fizetnek, nekik nem elég a távirat, mert azt akárki feladhatta, nekik írásos megbízás kell. Az meg valahol a postán útközben elveszett. Hiába akar a szegény, megszorult diák becsületszóra, vagy váltóra 50–60 koronát felvenni, nem hisznek ma senkinek a hitelezők.”¹³³

Szádeczky Lajos professzor, az események szemtanúja szerint az újonnan megszerveződő román hatóságok az ifúságot „minden kigondolható ürügyek alatt zaklatták, üldözték, szüleikkel való érintkezéstől, levélváltástól, pénzküldeményektől elzárták, és valósággal

¹³⁰ *Az Ujság*, 1919. jan. 14., 8; *Pesti Napló*, 1919. jan. 14., 8; *Világ*, 1919. jan. 14., 8.

¹³¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. jan. 9., 4.

¹³² *Keleti Ujság*, 1919. febr. 7., 3; *Keleti Ujság*, 1919. febr. 12., 7.

¹³³ *Keleti Ujság*, 1919. febr. 9., 3.

kiéhezteni törekedtek. És bár az ifjúság minden provokálástól tartózkodott, őket minden ok nélkül összefogdosták, véresre verték, megbotozták.”¹³⁴ A románok szándékát jól mutatja, hogy a magyar területen lakó szüleiktől elszakított és így a legnagyobb nyomorba és nélkülözésbe juttatott 167 egyetemi hallgatónak csak olyan föltétellel engedélyezték a hazautazást, hogy a román megszállás alatti területekre többé nem térnek vissza.¹³⁵

Január 18-án jelent meg Kolozsváron az első felhívás a nyomorgó diákok javára szerveződő jótékonyági adományozásra és segítségnyújtásra:

„Elsősorban állami feladat lenne segíteni a bajokon, mert nem kultúrállam az, amelynek nyomorgó diákjai vannak. [...] Ha pedig az államhatalom sem tud segíteni a százalmas állapotokon – és ebben a pillanatban ez a helyzet – mozduljon meg a társadalom, és vezekeljen ezer bűnéért azzal, hogy legalább az ifjúsággal szemben tegye meg kötelességét. [...] Gondoljunk arra, hogy azokat kell meleg ebédhez, friss vacsorához juttatnunk, akiknek munkája nélkül kultúrállam meg nem állhat, és akiknek nagy része lövészárkok rémségeiből került most vissza az egyetem falai közé. Ha mások kergették is őket Doberdóra, ha mások okozták is esztendőkön keresztül tartott keserves szenvedéseiket érettünk, mindnyájunkért volt borzalmas megpróbáltatásuk. Jöjjen hát támogatásukra mindenki, aki teheti, és jó szívvel, könnyű kézzel adjon, adjon. Kolozsvár diákjainak ne legyen okuk panasza. Mozduljon meg ennek a városnak minden tehetős embere, nyíljanak meg a szívek és szerezzünk örömet magunknak azzal, hogy adunk, mert adni, könnyet szárítani, a szűkölködőn segíteni, örömet okozni, ez az örömök öröme. És ha elvileg ellene is vagyunk annak, hogy az állam kötelességét magánosok jótékonyága intézze el úgy, ahogy ma, a körülmények kényszerítő hatása alatt mégis az egyesekhez szólunk kérve: tegyék meg sürgősen kötelességüket.”¹³⁶

Február 13-án a szegény sorsú egyetemi hallgatók segélyezésére az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) 10 000 koronát utalt át a rektori hivatalnak.¹³⁷ Az összeget az EMKE alapítványként kívánta kezeltetni, s az abból részesülők pályázat útján nyerhettek 200 koronás segélyt. Az első pályázati terminusra 15 hallgató nyújtotta be pályázatát. Ezzel párhuzamosan a háború alatt szünetelt segélyegyesületek működését a rektor újra életbe léptette. Az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége szintén megkezdte a segélyek kifizetését.¹³⁸ Székely Viktor és Doby Jenő vezetésével a város

¹³⁴ Szádeczky Lajos beszéde a parlamentben 1921. június 14., in *Az 1920. évi február hó 16-ra hirdetett Nemzetgyűlés naplója*. Budapest, 1921. XI. kötet 21., valamint VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 233. Az internálás bevezetéséről, az önkényesen bevezetett korona- és lejárfolyamról korabeli források nagy mennyiségű idézetével bővebben: RAFFAY, *Erdély 1918–1919-ben...*, 187, 231–232. „Április elején Kolozsvárt a levelek forgalmát korlátozta a Nemzeti Tanács. Folyton pénzt kerestek, melyet magyar földről küldtek a főtisztviselők ellenállására.” GYALUI, *Emlékirataim...*, 336.

¹³⁵ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 117.

¹³⁶ *Keleti Újság*, 1919. jan. 18., 6.

¹³⁷ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3491. (1919. febr. 13.); *Keleti Újság*, 1919. febr. 13., 3.

¹³⁸ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 14., 4; *Keleti Hírlap*, 1919. febr. 14., 8; *Ellenzék*, 1919. febr. 22., 2.

gyáripárosai 19 100 korona adományt gyűjtöttek össze a fiatalság megsegítésére.¹³⁹ A továbbiakban néhány naponta vagy hetente jelentek meg újabb és újabb tudósító cikkek a helyi lapokban.¹⁴⁰ A februári állapotok szerint a mentőállomáson 72, a menza épületében 64, az Egyetemi Kör helyiségében nyolc, magán az egyetemen hat, a klinikákon 12 hallgató nyert ingyen elhelyezést, s alapos reményt tápláltak az iránt is, hogy a Pasteur-intézetben is 100 egyetemi hallgató nyer majdnem ingyenszállást.¹⁴¹

Március 7-én és 8-án a tisztviselők és tanárok elmaradt fizetése helyett gyűjtött segélyösszegek hollétének kimutatása érdekében a quaesturán és a gondnoki hivatalban tartottak házkutatást,¹⁴² amelynek keretében a pénztárak másodkulcsait magukhoz vették.¹⁴³

Néhány februári adományt követően¹⁴⁴ március elejéig

„tekintélyes összeget juttatott Kolozsvár közönsége az egyetemi hallgatók segélyezésére. Minthogy az adományokat legnagyobb részt a rektor kezéhez fizették be, ennél fogva a segélyezéseket is a rektor fogja ezentúl folyósítani, s így a fiókszövetség csak az akadémiai és egyéb főiskolai hallgatók segélyügyeit fogja intézni.”¹⁴⁵

Schneller István rektor beszámolójában kiemelte: „számlolva egyetemi hallgatóink, vizsgázóink, szigorlóink önérzetével, az adományt oly kötelezettséggel adtuk át, hogy azt kedvező körülmények közé jutásukkor egy általuk közelebb megjelölendő diákjóléti célra visszafizetik, s így e súlyos év áldását is egyetemünkön megörökítik”.¹⁴⁶ Az egymás után érkező konkrét pénzadományok¹⁴⁷ mellett többen vállalták egyetemi hallgatók rendszeres étkeztetését is.¹⁴⁸ A megszálló román hadsereg megtorlásától tartva azonban „a legtöbb jelentkező kiköti, hogy nevét a lapban ne tegyük közzé, és így a jelentkezőknek csak egy részéről adhatunk számot. Fölhívjuk a közönséget, hogy a humánus propagandát továbbra is minden erejéből támogassa. A jelentkezéseket szerkesztőségünk veszi számon.”¹⁴⁹ Széles társadalmi összefogással végül a lakosság 300 000 koronát gyűjtött a hallgatók részére.¹⁵⁰ Schneller István 1921. október 9-én az első szegedi tanévnyitó ünnepség

¹³⁹ *Keleti Ujság*, 1919. febr. 19., 3.

¹⁴⁰ *Keleti Ujság*, 1919. febr. 22., 5.

¹⁴¹ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 13., 2–3; *Keleti Ujság*, 1919. febr. 13., 3. Március 1-jétől kezdve a Pasteur-intézetben 40 korona fűtési, világítási és kiszolgálási havi díj ellenében 80 hallgató valóban szállást kapott. *Kolozsvári Hírlap*, 1919. márc. 1., 4.

¹⁴² MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3510. (1919. márc. 8.).

¹⁴³ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 116.

¹⁴⁴ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 22., 4–5.

¹⁴⁵ *Ellenzék*, 1919. márc. 4., 5.

¹⁴⁶ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. márc. 1., 4.

¹⁴⁷ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. márc. 9., 5; *Kolozsvári Hírlap*, 1919. márc. 18., 3.

¹⁴⁸ *Ellenzék*, 1919. ápr. 17., 4; *Ellenzék*, 1919. ápr. 18., 4.

¹⁴⁹ *Ellenzék*, 1919. ápr. 17., 4.

¹⁵⁰ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 117.

alkalmával idézte fel a kolozsvári polgárságnak ezt a nagylelkű támogató mozgalmát: „*a városi polgárok [...] örömmel hívták meg vendégeikül diákjainkat, s szeretettel támogatták azokat pénzsegélyekkel úgy hogy közel 300 000 koronát oszthattam ki diákjaink közt*”.¹⁵¹

Az egyetem elvételének programja

1918. december 11-én – tehát 10 nappal a gyulafehérvári román nagygyűlés után, de két héttel Kolozsvár megszállása előtt – Vasile Goldiș, az erdélyi román „*kormány*” kultuszminisztere Nagyszebenből Bukarestbe utazott, hogy a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatait Ferdinánd királynak és a román kormánynak bemutassa. Indulása előtt adott sajtótájékoztatóján kiemelte: „*nem felel meg a valóságnak az a hír, mintha mi el akarók venni a kolozsvári egyetemet*”.¹⁵² „*Légből kapott állítás ez, és fogalmam sincs róla, ki koholta*”.¹⁵³ Vasile Goldiș állításával szemben néhány nappal korábban kelt levéltári és sajtódokumentumokkal bizonyítható, hogy a kolozsvári egyetem elvételének híre éppen tőle eredt. Márki Sándor naplójának december 6-i bejegyzése szerint ugyanis „*[a] román Erdély kultuszminisztere, Goldiș László [ti. Vasile Goldiș] a reggeli lap szerint kijelentette, hogy a kolozsvári egyetem román lesz, a magyar egyetemet átteszik Marosvásárhelyre*”.¹⁵⁴ A *Kolozsvári Hírlap* december 6-án kivonatossan számolt be Vasile Goldiș előző nap Aradon közzétett terveiről:

„Egész Erdélyben intenzív közoktatási törekvések történtek az erdélyi román főiskola felállítására. A főiskola székhelye: Kolozsvár, mert az a cél, hogy a román ifjúság román szférában nevelődjék. A magyar egyetemet pedig el akarja vitetni Marosvásárhelyre, ahol tudomása szerint megfelelő középületek állanak rendelkezésére. A kolozsvári magyar egyetemet teljes felszerelésével el akarják venni a románok. Főiskolai tanárokról már gondoskodás is történt, most csak a középiskolai tanárok karának megszervezésével vagyunk megakadva.”¹⁵⁵

Vasile Goldiș december 11-i nyilatkozata feltehetően csak azért született meg, hogy megpróbálja csillapítani a kolozsvári hallgatók délelőtt 10-kor kezdődő nagygyűlésének hangulatát. Hiszen Márki Sándor naplójának tanúsága szerint

„[a]z itteni főiskolák ifjúsága nagygyűlést tartott tiltakozván integritásának megsértése és a magyar egyetem máshová helyezése ellen; egyúttal a tanuló ifjúság

¹⁵¹ Schneller István leköszönő prorektor beszámoló beszéde: *Ünnepélyek, amelyek a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetemen a tanév megnyitása és az egyetem ötvenesztendősi fennállása alkalmával 1921. évi október hó 9-én és 1922. évi június hó 29-én tartattak* (Szeged, 1923).

¹⁵² *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 12., 4.

¹⁵³ *Az Est*, 1918. dec. 12., 2; *Népszava*, 1918. dec. 12., 3.

¹⁵⁴ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3454. (1918. nov. 6.).

¹⁵⁵ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 6., 3.

helyzetének javítását követelvén. Délben én is láttam a Mátyás-téren impozáns felvonulásukat. Apáthy főköormánybiztos, akinek kívánságaikat átadták, lelkesítő beszédet tartott hozzájuk, s feleskette őket a köztársaságra.”¹⁵⁶

A diákok gyűlésén az összes kolozsvári főiskola (az egyetem, a kereskedelmi és gazdasági akadémiák, valamint a református teológia) hallgatói részt vettek.¹⁵⁷ A gyűlésen a diákszövetség programját ismertetve hangsúlyozták:

„Főkötelességünk az erdélyi magyar kultúra megvédése. Ennek a kultúrának Kolozsvár a központja, és itt is az egyetem. Ezért tiltakoznak minden olyan tendenciájú törekvés ellen, mely a magyarság fejlődésének és kiépülésének ezt a várát el akarja venni. Ezt a várát meg kell védeni, és a főiskolai hallgatók meg is fogják védeni, ha kell, az életük árán is.”¹⁵⁸

Vasile Goldiş december 11-i nyilatkozatával ellentétben 1919. január végétől kezdve egyre több jele mutatkozott annak, hogy a kolozsvári egyetemen fokozatosan növekszik a románág befolyását. Először január 22-én az erdélyi és bánági közép- és szakiskolák román tanárainak Nagyszébenben tartott kongresszusán a résztvevők elhatározták, hogy egy szövetségben tömörülnek, melynek célja az iskolák ügyének szabályozása és egy új tanterv kidolgozása. „*Akciót indítottak továbbá egy erdélyi román egyetem felállítására érdekében.*”¹⁵⁹ Január 27-én a Kolozsváron tartózkodó Pathé francia táborno-
kot felkereste Schneller István rektor vezetésével az Egyetemi Tanács delegációja:

„A küldöttség arra kérte a táborno-
kot, emeljen szót illetékes helyen a kolozsvári magyar egyetem érdekében, hogy ne vigyék el Kolozsvárról, és magyar jellege maradjon meg továbbra is. A táborno-
kot megígérte a kérés teljesítését, és – mint mondta – annál szívesebben teszi ezt, mert meg van győződve, hogy az egyetem mint kultúrintézmény becsülettel munkálkodni és dolgozni akar, és távol áll a politikától.”¹⁶⁰

Majd február elején

„a románok azt vették tervbe, hogy a kolozsvári egyetemen párhuzamosan magyar és román előadásokat fognak tartani”.¹⁶¹ „Ugyanis a román tanárok brassói kongresszusa felállította azt a követelményt, hogy létesítsék sürgősen román egyetem Kolozsvár székhellyel, s amíg ez az egyetem megalakul, a mostani kolozsvári egyetemen tanítsák a román nyelvet, irodalmat és történelmet.”¹⁶²

¹⁵⁶ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3455. (1918. dec. 11.).

¹⁵⁷ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 10., 3.

¹⁵⁸ *Kolozsvári Hírlap*, 1918. dec. 12., 3.

¹⁵⁹ *Ellenzék*, 1919. jan. 23., 2.

¹⁶⁰ *Keleti Ujság*, 1919. jan. 28., 3.

¹⁶¹ *Az Ujság*, 1919. febr. 11., 3.

¹⁶² *Magyarország*, 1919. febr. 11., 5.

„A tanárok kívánták továbbá a kolozsvári egyetem könyvtárának, épületeinek és laboratóriumainak sürgős leltározását.”¹⁶³

A román tanárok brassói gyűlésén Vasile Goldiș is részt vett, s a *Kolozsvári Hírlap* tudósítása szerint a határozatok között szerepelt az is: „Az egyetemi könyvtárat lehető legrövidebb időn belül át kell venni, úgyszintén az egyetemi épületeket és laboratóriumokat.”¹⁶⁴ Vagyis annak ellenére, hogy a románoknak nem állt szándékukban a kolozsvári egyetem elvétele, feljogosítva érezték magukat nemcsak román nyelvű kurzusok hirdetésére, de az egyetem ingó és ingatlan javainak térítésmentes használatára, sőt leltározására is. Vajon milyen más célt szolgálhatott volna az egyetem könyvtárának, épületeinek és laboratóriumainak sürgős leltározása, mint az átvétel előkészítését? S ha nem kívánták átvenni az egyetemet, akkor miért tettek meg mindent annak érdekében?

A korabeli román sajtóban vita bontakozott ki arról, hogy mi legyen a kolozsvári egyetem sorsa. Egyesek (pl. Nicolae Iorga, a legnagyobb tekintélyű román tudós) meghagyták volna, s egy párhuzamos román egyetem felállítását javasolták. Iorga úgy vélte, hogy Romániában nincs elég olyan színvonalas egyetemi tanár, tudós, akikkel a többi egyetem fenntartása mellett be lehetne tölteni a kolozsvári egyetem azonnali átvételével megüresedő katedrákat.¹⁶⁵ Mások a fokozatos elrománosítás mellett érveltek. Valeriu Braniștének, a nagyszebeni kormányzótanács vallás- és közoktatásügyi reszortfőnökének szintén az volt kezdetben a véleménye, hogy egyelőre magyar kézben kell hagyni az egyetemet, és csak fokozatosan, két-három évtized múlva lehet átvenni.¹⁶⁶ Az azonnali román átvétel harcos képviselője Onisifor Ghibu volt, aki korábban az erdélyi ortodox román iskolák felügyelőjeként tevékenykedett.¹⁶⁷ Ghibu Valeriu Braniște főtitkáráként lassacskán a nagyszebeni kormányzótanács véleményét is megváltoztatta. „Fáradhatatlan izgatása következtében a románság e vezetői csakhamar sutba dobták a gyulafehérvári határozatokat, és Ghibunak szabadkezet adtak a kérdés megoldására.”¹⁶⁸

Az egyetem épületeinek erőszakos átvétele

Annak ellenére, hogy Berthelot, Pathé és Civieux francia tábornokok külön-külön kijelentették, hogy a románok az egyetemet nem vehetik el a magyaroktól,¹⁶⁹ április 7-én Valentin Poruțiu városi prefektus bizalmasan arról értesítette a rektort, hogy a kormányzótanács március 10-i 2113. számú rendeletével az egyetemet román hatóság veszi át. A tanároknak egy héten belül nyilatkozniuk kell: leteszik-e a hűségesküt Ferdinánd királyra. Ha leteszik, tovább taníthatnak, de vállalniuk kell, hogy két év

¹⁶³ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 5., 4; *Keleti Ujság*, 1919. febr. 5., 4; *Pesti Hírlap*, 1919. febr. 12., 4; *Pesti Napló*, 1919. febr. 9., 3.

¹⁶⁴ *Kolozsvári Hírlap*, 1919. febr. 13., 1.

¹⁶⁵ VINCZE, „A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem...”, 139.

¹⁶⁶ BÍRÓ, „A kolozsvári egyetem...”, 307.

¹⁶⁷ GAAL, *Egyetem a Farkas utcában...*, 81.

¹⁶⁸ BÍRÓ, „A kolozsvári egyetem...”, 309.

¹⁶⁹ GYALUI, *Emlékirataim...*, 315.

múlva románul folytatják az előadásokat. Ha az esküt megtagadják, június végén minden szerzett jogukkal együtt állásukat veszítik.¹⁷⁰ Az Egyetemi Tanács másnapi ülésén a „*Poruțiu prefektus által közölt felszólítással foglalkozott. A határozat valószínűleg egyhangú lesz a békekötés előtt teljesen jogosulatlan kívánsággal szemben.*”¹⁷¹

Az 1907-ben elfogadott és Románia által is aláírt Hágai egyezmény részét alkotó *Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól* c. dokumentum 45. §-a szerint „*[t]ilos a megszállott terület lakosságát arra kényszeríteni, hogy az ellenséges Hatalomnak hűséget esküdjön.*”¹⁷² Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum előtt tehát semmilyen román hatóságnak nem állt jogában a magyar professzoroktól hűségesküt megkövetelni, s annak megtagadása esetén őket állásukból és hivatali helyiségeikből kitenni, az oktatási intézményt ingó és ingatlan vagyonától megfosztani.

A Hágai egyezmény 52. §-a szerint

„[a]z a hadsereg, amely valamely területet megszáll, csakis az Állam tulajdonában álló készpénzt, értékeket és az Államot megillető behajtható követeléseket, a fegyvertárat, szállítási eszközöket, raktárakat és élelmezési készleteket és általában az államnak csakis oly ingó tulajdonát foglalhatja le, amelyet a hadműveletekre lehet használni”.

Vagyis a kolozsvári egyetem elvétele szintén súlyosan megsértette a nemzetközi jogot, hiszen megszállt területen katonai erő alkalmazásával elvettek egy olyan épület-együttest, annak minden ingóságával és hivatali iratanyagával együtt, amely intézményt és komplexumot nem lehetett hadműveletekre használni.

Az egyetemi oktatás minden katonai és adminisztrációs zaklatás ellenére folytatódott tovább a rendes mederben, a professzorok nagy része hitt a Poruțiu prefektuson keresztül közölt ajánlat azon részének, amely szerint a románok megvárják a szemeszter végét és a tanév lezárását. Az eskü kérdése és az egyetem professzorainak románokra cserélése azonban tovább foglalkoztatta az embereket. Márki Sándor április 22-én keserűen jegyezte le: „*Mi, a kolozsvári egyetem historikusai, a jövő esztendőben már átadhatjuk helyünket Dragomir és Lupas szebeni középiskolai tanároknak; állítólag ez a kettő van kijelölve egyéb X-ek és Y-ok mellett.*”¹⁷³ Majd tíz nappal később ismét megjegyzi a naplójában:

„Iașiban az egyetemi tanárokat és diákokat 3 nagy kérdés foglalkoztatja: az egyetem újjászervezése, a kolozsvári egyetem elrománosítása és a Kolozsvárt tartandó diákkongresszus. A mi egyetemünk elrománosítása végett tanszékekre docensek, előadók és bekebelezett doktorok már nagyban készülnek pályázni, e végből

¹⁷⁰ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 117.

¹⁷¹ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3540. (1919. ápr. 9.).

¹⁷² <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=91300043.TV>, hozzáférés: 2019. 01. 22.; ZELLEI, „Nemzetközi hadijogi szabályozás...”, 68.

¹⁷³ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3550. (1919. ápr. 22.).

vizsgálóbizottság alakul iasi, czernowitzi és erdélyi tanárokból, s ez utóbbiaknak különös befolyásuk lesz a jelöltek kinevezésére.”¹⁷⁴

Május 10-én, szombaton Poruțiu prefektus átküldte Schneller István rektorhoz Valeriu Braniște május 8-i, 4335/919. számú rendeletét,¹⁷⁵ amely a március 10-i 2113. számú dekrétumra hivatkozva értesíti, hogy az összes rendes és rendkívüli tanár azonnal leteheti I. Ferdinánd román királyra a hűségesküt. Az eskü megtagadása „*egyenlőnek fog tekintetni az összes eddig élvezett jogokról való lemondással*”, és a kormányzótanács ezen tanárokkal szemben mindennemű kötelezettségtől mentesnek tekinti magát. Ellenben a közoktatás érdekében Braniște nagylelkűen megengedte, hogy a nyári pótszemesztert szeptember végéig megtarthassák, de „*magától értetődő módon*” az általuk szervezendő ellenőrzés mellett. A prefektus átiratában kérte a rektort, hogy a rendeletet azonnal közölje a tanárokkal, s május 12-én délelőtt fél 11-re hívja össze őket az egyetem aulájában, ahol letehetik az esküt.¹⁷⁶

Május 11-én az egyenként megkérdezett tanárok kijelentették, hogy az esküt nem teszik le, a tanévet azonban hajlandók befejezni, s a pótszemesztert is megtartani, ha munkájukat a tanszabadságnak és az egyetem önkormányzatának biztosítása mellett végezhetik.¹⁷⁷ Így a rektor május 12-én délelőtt 10 órakor 1483–1918/19. E. T. szám alatt átküldte a prefektushoz a karok nyilatkozatát, amelyben megtagadják a hűségeskü letételét, és óvást emelnek az egyetem román birtokbavétele ellen.

Mialatt az egyetemen az előadások tovább folytak, a nyilatkozat elküldése után alig fél órával, három román gyalogsági szakasz körülfogta az egyetemet, s minden kijáratot elállott. Egy előző nap kinevezett román bizottság (tagjai: tucatnyi középiskolai tanár vagy egyetemi tanársegéd), valamint a hozzájuk csatlakozott Poruțiu prefektus, Onisifor Ghibu államtitkár, az egyetem több román hallgatója és felfegyverzett román katona egyszerre ment be az egyetem különböző hivatalaiba. Schneller rektort Poruțiu prefektus, Onisifor Ghibu, Drăganu magántanár, Ovidius Sirbu egyetemi hallgató és Joan Vasiliu őrnagy kereste fel. A prefektus előadta, hogy „*mivel a tanárok az esküt megtagadták, a román kormányzó tanács Nagyszebenben éppen aznap május 12-én 4436/1919. szám alatt kelt rendelete alapján a magyar egyetemet átveszi, s a rektor közbeszólására megjegyezte, hogy ehhez karhatalommal is rendelkezik*”.¹⁷⁸ Déli 12 órakor

¹⁷⁴ MNL BML XV. 33. fond 251. tétel 3555. (1919. máj. 2.).

¹⁷⁵ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 118; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 27. A rendelet szövege magyar fordításban: *Erdély magyar egyeteme...*, 431–432; GYALUI, *Emlékirataim...*, 307–308.

¹⁷⁶ A prefektus átiratának szövege: *Erdély magyar egyeteme...*, 432–433; GYALUI, *Emlékirataim...*, 306–307.

¹⁷⁷ Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvének szövege: *Erdély magyar egyeteme...*, 431–432; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 137–138. A Matematikai és Természettudományi Kar tanácsa jegyzőkönyve: *Erdély magyar egyeteme...*, 435–438; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 138–141. Az Orvostudományi Kar tanácsa jegyzőkönyvének szövege: GYALUI, *Emlékirataim...*, 309–313.

¹⁷⁸ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 121.

a tanároknak minden munkájukat abba kellett hagyniuk, s távozni az épületekből.¹⁷⁹ A professzorok állásukat és megélhetésüket, az egyetemisták félévi munkájuk sikerét veszítették el.

Már aznap – ismét szuronyos katonák között – megkezdődött a szemináriumok, intézetek, laboratóriumok, gyűjtemények, klinikák átvétele. A szebeni kormányzótanács előző napi rendelete értelmében ezek összes felszereléseikkel együtt, leltár mellett a magyar állam tulajdonából a román állam tulajdonába mennek át. A magyar professzorok tiltakoztak az illetéktelen rendelet ellen, az intézkedő katonák fizikai erőszakkal vették át az intézetek és klinikák eszközeit.¹⁸⁰ Így például a Magyar Történelmi Szeminárium május 30-i elfoglalásakor Szádeczky Lajos „*az átvételt törvénytelennek, jogtalanak tartja, az ellen tiltakozik és csakis a fegyveres erőszaknak enged a könyvtár átadásánál*”. A könyvtárat részletes leltári jegyzékkel adják át, mert indoklása szerint: „*felettes hatóságának, a magyar közoktatási kormánynak felelősséggel tartozik, s azt csak annak alapján gyakorolhatja*”.¹⁸¹

Buday Árpád szemtanú megállapítása szerint az egyetem 1919. májusi fegyveres elvételekor az

„átszervezett román egyetem készen kapta ötven esztendő lelkes és becsületes, tudós munkásságának minden eredményét: modern épületeket, gazdag szakkönyvtárakat és laboratóriumokat. E mellett minden lelkiismeret furdalás nélkül rátették kezüket az Erdélyi Múzeum gyűjteményeire és a Mensa Academicára, holott azok nem állami intézmények voltak, hanem a magyar társadalom nagy áldozattal létesített alkotásai.”¹⁸²

1872 és 1919 között nagyjából a magyar állam, kisebbrészt Kolozsvár városa által teljesen kiépített és felszerelt egyetemhez tehát csak tanári személyzetet kellett biztosítani a románoknak.¹⁸³

Az egyetem erőszakos elvételének következményei

A Tisza vonalától északra vagy nyugatra született professzorokat és hallgatókat rövidesen kiutasították.¹⁸⁴ A kiutasított professzorokat – akár saját tulajdonú, akár bérelt la-

¹⁷⁹ Az átadásról felvett jegyzőkönyv szövege: *Erdély magyar egyeteme...*, 438–439; VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 142–143; GYALUI, *Emlékirataim...*, 313–314.

¹⁸⁰ MÁRKI, *A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem...*, 121. Az Egyetemi Könyvtár, a Növényteni Intézet, a Csillagvizsgáló Intézet, valamint az Orvostörténeti Intézet átvételéről szóló jegyzőkönyvek szövege: *Erdély magyar egyeteme...*, 438–443. Az Egyetemi Könyvtár átvételéről szóló jegyzőkönyv szövege: GYALUI, *Emlékirataim...*, 318–319.

¹⁸¹ MTAK Ms. 4165/56.

¹⁸² BUDAY, „Dacia superior egyeteme”, 271.

¹⁸³ GAAL Görgy, „A Báthory-egyetemtől a Ferdinánd Egyetemig. A kolozsvári felsőoktatás első századai”, in *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostitörténeti tanulmányok*, főszerk. LUPESCU MAKÓ Mária (Kolozsvár, 2018), 455.

¹⁸⁴ VINCZE, *A száműzött egyetem...*, 31–32.

kásban éltek Kolozsvárt – a határozatnak érvényt szerezve, alig néhány órai csomagolást és mindössze egy-két táskányi holmit engedélyezve családtagjaikkal együtt valóban ki is toloncolták a román megszállási zónából. Mikes Imre szerint „[m]índez olyan gyorsan ment, hogy sokan még bútoraikat sem tudták magukkal vinni. Ily módon a Consiliul Dirigent a »teljesen egyenjogú és szabad erdélyi magyar testvérnemzet« sok ezer hivatalnokát távolította el még a békekötés előtt.”¹⁸⁵ Cholnoky Jenő önéletrajzában így örökítette meg az eseményeket:

„Ezután következett az a szomorú időszak, hogy nem kaptunk fizetést, mert nem esküdünk le az oláhoknak. Kolozsvári kereskedők adták össze a pénzt, hogy éhen ne haljunk. [...] Egyetemünk tanárai megtagadták az oláhoknak a hűségessé-
kü letételét, ezért a nem erdélyi születésű tanárokat kiutasították, az erdélyieket nyugdíjazták. Engem is kiutasítottak.”¹⁸⁶

A Kolozsvárról kitoloncolt, vagyonuktól, állásuktól megfosztott professzorokra váró megpróbáltatásokat jól jellemzi Cholnoky Jenő leírásának további szakasza:

„Feleségem, három gyermekem és a kis foxi kutyám szorongtunk a kofferekkel, ládákkal és ágyakkal teletömött kocsiban, s mivel hideg volt, kis vaskályhánkat is beállítottuk. Ez éjjel, minden nagyobb rázkódáskor összedőlt, úgy hogy nem használhattuk útközben, de aztán Budapesten, amíg vagonlakóknak kellett lennünk a Nyugati pályaudvaron, addig nagyon jó szolgálatot tett, főzni is tudtunk rajta.”¹⁸⁷

Nem lehetett könnyű 22 esztendei egyetemi oktatói munka után családjával együtt hónapokon át pályaudvari vagonlakóként nélkülözni.

Az erőszakkal eltávolított professzorok és hallgatók előbb 1920 februárjától Budapesten, majd 1921. október 9-től Szegeden folytatták munkájukat. Az 1919. szeptember 18-án kinevezett 62 rendes és rendkívüli tanár október 30-án megalakította a román egyetem tanácsát, november 3-án megkezdte a kizárólag román nyelvű előadásokat. 1920. február elsején Ferdinánd román király nagy ünnepességgel nyitotta meg Erdély román egyetemét.¹⁸⁸ Így a mai Szegedi Tudományegyetem és a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem ugyanannak a kolozsvári magyar egyetemnek a szellemi és eszmei örökösei.¹⁸⁹

¹⁸⁵ MIKES, *Erdély útja...*, 211.

¹⁸⁶ CHOLNOKY, *Önéletrajz*, 270, 272.

¹⁸⁷ Uo., 272.

¹⁸⁸ *A Kolozsvárt 1872-ben alapított és Szegeden 1921-ben újra megnyitott M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története* (Budapest, 1922), 16.

¹⁸⁹ VINCZE Gábor, „A bujdosó egyetem Szegedre kerülése”, *Valóság* 49, 4. sz. (2006): 48; VAJDA Tamás, „A Szegedi Tudományegyetem és elődeinek rövid története”, in *Egyetemtörténeti fotóalbum*, Szegedi Egyetemi Tudástár 8, szerk. GAUSZ Ildikó, KOKAS Károly, LACZKÓ Sándor és PAP Kornélia (Szeged, 2014), 12.